

SORIN BOCANCEA

NOI ȘI POSTCOMUNISMUL

Postfață de LIVIU ANTONESEI

INSTITUTUL EUROPEAN
2012

CUPRINS

INTRODUCERE / 9

CAPITOLUL I. Mica corupție. De la rezistența în comunism la blocarea funcționării statului de drept / 13

1. Puterea suverană *versus* mica corupție / 14
2. Efectul instituțional al micii corupții: *personalizarea* serviciilor publice / 21

CAPITOLUL II. Anticomunismul. Un remediu abandonat / 29

1. Noi și comunismul / 29
2. Eșecurile anticomunismului / 31
 - 2.1. Ideologia fără partid / 32
 - 2.2. Procesul comuniștilor / 37
 - 2.3. Turnătorii ca anticomuniști de mare clasă / 40
 - 2.4. Noua Biserică Națională / 46
 - 2.5. Legea lustrăției / 48
3. Reacția comunismului rezidual / 52
 - 3.1. Crearea unicului vinovat / 52
 - 3.2. Substituirea executivului legislativului în materie de legi organice / 54
 - 3.3. Contează cine numără / 55
 - 3.4. Presă de/ca partid / 56
 - 3.5. Minciuna totală / 57
 - 3.6. Judecarea situației în cifre absolute / 57
 - 3.7. Revirimentul populismului / 59
 - 3.8. Revirimentul discursului autohtonist / 59
 - 3.9. Radicalizarea discursului politic / 60
 - 3.10. Evitarea adevăratei teme / 61

CAPITOLUL III. Constituția și crizele regimului politic / 63

1. Proba realismului politic / 63
2. Democrația fără stat de drept / 67
3. Problemele prezidențialismului în România / 70

CAPITOLUL IV. Aleși și alegători / 79

1. Pentru uninominal / 80
2. Uninominalul și reformarea electoratului / 83
3. Noua Românie rurală / 85

CAPITOLUL V. Umbra lui Ceaușescu în postcomunism / 93

1. Ceaușeștii intră în campanie electorală / 93
2. *Viața lui Ceaușescu*. Încă o ocazie de a ne înțelege / 96

CAPITOLUL VI. Dreapta românească în postcomunism / 99

1. Oferta ideologică a dreptei românești postdecembriste / 99
 - 1.1. Despre stânga și dreapta / 100
 - 1.2. Tradiția dreptei politice românești / 104
 - 1.2.1. Dreapta democratică / 104
 - 1.2.2. Dreapta extremistă / 107
 - 1.2.3. Perioada nefastei modernități / 110
 - 1.3. Peisajul ideologic al anilor '90 / 112
 - 1.4. Dreapta anilor '90 / 116
 - 1.4.1. Mesajul ideologic al PNȚCD / 116
 - 1.4.2. *Manifestul Dreptei* / 122
2. Despre Noua Republică / 128

CAPITOLUL VII. Învățământul academic în România postcomunistă / 133

1. Evoluția învățământului academic privat / 134
 - 1.1. O periodizare / 135
 - 1.2. Concepte-cheie / 140
 - 1.2.1. Acreditarea/înființarea universităților / 141
 - 1.2.2. Statutul fondatorilor / 145
 - 1.2.3. Autonomia universitară / 147
 - 1.2.4. Regimul de proprietate / 152
 - 1.3. Actuala lege a educației / 154
 - 1.3.1. Acreditarea/înființarea universităților / 154
 - 1.3.2. Statutul fondatorilor / 155
 - 1.3.3. Autonomia universitară / 156
 - 1.3.4. Regimul de proprietate / 157
2. Învățământul academic de stat *versus* cel privat / 158
3. Ceaușeștii postceaușiști din mediul academic / 166

CAPITOLUL VIII. Noi și Uniunea Europeană / 173

1. Europeana problemă a rezidenților din Italia / 173
2. Cetățenia românilor de peste Prut – ultima extindere a UE / 178

CAPITOLUL IX. România veselă și tristă / 183

1. Meserii în tranziția românească / 183
2. Personalități complexe / 186
3. Ultrașii / 187

Introducere

De peste două decenii suntem în tranziție, ceea ce trebuia să fie un episod în istoria noastră postceaușistă ajungând să fie un mod de viață pe care am început să-l acceptăm ca pe un fapt social de lungă durată, ca să mă exprim în termenii lui Rene Remond. Într-adevăr, modul de a fi al oricărei societăți este unul tranzitoriu, fiind vorba de realități istorice, dar în toată această mișcare există lungi perioade de așezare, care devin repere ale stabilității atunci când evenimentele capătă un ritm accelerat. În trecerea de la societatea de tip comunist, stabilă până la osificare, spre cea de tip democratic, pe care ne-o reprezentăm după posibilități, întârziem în scheme mentale și instituționale ce ies de sub semnul provizoratului și se impun ca repere ale unei noi realități. Este realitatea postcomunistă.

Nu intenționez aici să mă lansez în considerații teoretice asupra acestui tip de organizare. Există o literatură bogată în acest sens, în care postcomunismul este definit și analizat îndeosebi în corelație cu temeni precum „tranziție” și „anticomunism”. Toate societățile foste comuniste ce au ales calea democratizării își trăiesc propriul postcomunism. În mod firesc, trecerea de la un tip de societate la altul nu se poate realiza peste noapte. Entuziasmul evenimentelor revoluționare este urmat întotdeauna de o stare de îngrijorare specifică perioadei în care societatea începe să înțeleagă implicațiile sloganelor ce au animat-o în momentele răsturnării vechii ordini. Odată ce opțiunea pentru democratizare a fost formulată în mod clar, începe tranziția pe care majoritatea indivizilor și-o doresc și și-o imaginează a fi cât mai scurtă, astfel încât să se încadreze în dimensiunea existenței lor finite. Dar, ritmul tranziției este dat de cel puțin următoarele elemente: temeinicia cu care a fost articulat sistemul comunist, modul în care societatea a luat distanță față de acest sistem și disponibilitatea acesteia de a asuma reperele noului tip de organizare. Acestea decid durata postcomunismului.

Consider că o mare problemă a societății românești aflată într-o prelungă tranziție este refuzul de a-și asuma critic trecutul comunist, fapt ce o face să zăbovească mai mult decât ar fi fost de dorit în postcomunism. Comunismul pe care tot ea l-a construit este prezent și astăzi în schemele mentale. În manieră comunistă se perorează astăzi despre nevoia de schimbare a mentalităților, ca și cum ar putea fi inițiat un „program al partidului”

Respect în acest sens, în care să fie desemnați responsabili care să raporteze pe cale ierarhică îndeplinirea obiectivelor trasate. În tot acest timp, în viața cotidiană se perpetuează comportamente dobândite în perioada comunistă. Criza politică din vara lui 2012 a dovedit acest lucru cu prisosință. Imperativele pe care tot noi le stabilim ne rămân exterioare, sunt pentru ceilalți.

Ce ne lipsește să facem lucrurile să meargă, să configurăm o societate democratică după standardele pe care le cunoaștem și pe care ni le-am asumat în mod formal? Doar acum nu mai suntem sub comunism, suntem „între noi”! Ne lipsește tocmai acest „noi” care să se coaguleze fără duplicități și deziceri succesive într-un proiect social gândit pe termen lung. În timpul în care avem nevoie de un liant social, ne permitem luxul disprețului reciproc și al încălcării în mod repetat a regulilor și procedurilor. Nu avem nimic de inventat, ci doar de aplicat și respectat. Or, în loc să respectăm regulile noi mai inventăm o comisie care să legitimizeze încălcarea lor. Totul devine fluid și negociabil, într-un bazar extins la scară națională, în condițiile în care știm că nu poți edifica o societate după paradigma europeană fără respectarea procedurilor. Adevărul pe care ni-l spune bătrânul Platon este că adevărul stă în metodă. Trecând în politic, buna guvernare constă în respectarea procedurilor democratice și legal stabilite, chiar dacă uneori acest lucru cere timp și pune nervii la încercare.

Nu sunt un pesimist, nu mă înscriu în categoria bocitorilor naționali care văd în jur numai rău. În cele două decenii trecute de la Revoluție, România a făcut pași la care nici nu puteam visa în anii '80, iar după 2000 a făcut progrese la care cu greu ne puteam gândi în anii '90. Însă acestea sunt mereu amenințate de un fond cultural și ideologic ce răbufnește periodic, așa cum am văzut că s-a întâmplat în vara lui 2012, când o criză politică cu grave implicații economice și sociale ne-a aruncat înapoi în timp prin generarea unei atmosfere și a unei poziționări politice internaționale asemănătoare celei de la începutul anilor '90. Instituțiile noastre sunt mai formale decât am putea crede și fondul mai puternic decât ar fi fost de dorit. Ceea ce s-a construit în jumătate de secol este greu de schimbat în două decenii.

Gravitatea acestui fenomen constă în faptul că agenții lui sunt din generația tânără, pe care societatea românească o aștepta să ajungă la guvernare cu speranța unei europenizări. S-a crezut în ultimii două zeci de ani că noua generație, ce nu a fost (de)formată în regimul comunist, va conduce România după valorile europene; or, am văzut că tinerii s-au manifestat mai rău decât comuniștii rămași în structurile puterii. Și mă gândesc cu groază la faptul că aceștia sunt abia la începutul carierei lor politice. Cred că Ion Iliescu și tovarășii săi ideologici ar fi fost mai europeni decât cei pe care i-au format. Cât îi privește pe politicienii care au ajuns la putere în această perioadă tocmai grație mesajului anticomunist, ei au ajuns să ciugulească din palma plină de ispite mediatice (menite să satisfacă orgolii și frustrări) a unui

Respect pentru oameni și cărți

colaborator dovedit al Securității, astfel încât te poți gândi fie că anticomunismul lor a fost doar o chestiune de mesaj electoral și nu una de convingere, fie că suferă de sindromul Stockholm. „Toți am colaborat cu securitatea”, a șuierat turnătorul, iar mulți dintre anticomuniștii apăruiți după căderea lui Ceaușescu s-au grăbit să colaboreze cu el, pentru a recupera timpul pierdut. Astfel, s-a ajuns în situația în care la cinci ani după aderarea României la Uniunea Europeană să se pună sub semnul întrebării statutul ei de țară guvernată după principiile europene.

Despre ceea ce se întâmplă în societatea românească postcomunistă am fost și sunt interesat ca oricare cetățean pe care nu-l lasă indiferent treburile publice. Dar, începând cu 2007, am avut prilejul să mă exprim pe această temă în revista *Timpul*. Privind retrospectiv eseurile și studiile publicate, mi-am dat seama că ele au un numitor comun: postcomunismul nostru, zbaterile societății românești în captivitatea reprezentărilor și comportamentelor specifice unui trecut pe care nu a vrut să și-l asume la timp și care îi bântuie prezentul. Asta a făcut posibil ca acele analize ale unor realități politice, instituționale, culturale și ideologice din postcomunismul românesc să poată fi adunate în volumul de față.

Îi mulțumesc lui Liviu Antonesei pentru invitația pe care mi-a făcut-o în 2007 de a publica în spațiul *Timpului*. Având aceste coordonate esențiale asigurate, a rezultat ceea ce vă ofer spre lecturare.

Iași, octombrie 2012

Capitolul I

Mica corupție De la rezistența în comunism la blocarea funcționării statului de drept

În România comunistă, viața individului a fost supusă unei puternice și metodice agresiuni, atât de natură simbolică, cât și fizică. Replica vieții nu a venit prin intermediul societății civile, pentru că nu se putea vorbi de așa ceva într-un regim totalitar, ci printr-un fenomen de care încercăm astăzi să scăpăm: mica corupție.

Prin acest fenomen, individul s-a sustras legii pe care o resimțea ca represivă uzând de un atribut de care putea dispune doar puterea suverană: *excepția*. Dar, spre deosebire de excepția suverană, cea în care s-a plasat individul a fost una în clandestinitate. S-a ajuns astfel la o realitate paralelă cu cea oficială, în care relațiile dintre indivizi nu urmau legile cetății, ci exigențele conservării vieții ca atare: procurarea hranei, asigurarea confortului termic și a igienei corporale ș.a.m.d. S-a creat o solidaritate ascunsă a indivizilor și a apărut o complicitate între guvernați și reprezentanții suveranității ce au făcut treptat, neplanificat și pe tăcute (din păcate, mai mult pe tăcute) front comun în afara regimului totalitar. Indivizii nu s-au opus, ci s-a sustras puterii suverane în universul unui alt PCR: al pilelor, cunoștințelor și relațiilor.

Acest comportament șlefuit ani de-a rândul nu a dispărut odată cu căderea oficială a regimului comunist. Vechile relații și complicități dintre cetățeni și reprezentanții aparatului politico-administrativ s-au păstrat, în pofida dispariției cauzei ce le-a creat. De aceea, o importantă temă a ultimilor două zeci de ani a fost eliminarea corupției din instituțiile publice, insistându-se adesea pe stricta supraveghere a funcționarului și neglijându-se cealaltă parte a fenomenului: cetățeanul. În afară de cauzele de ordin obiectiv ale disfuncționalităților serviciilor publice din România, există și cauze de natură subiectivă. În această ultimă categorie se înscrie și *personalizarea* serviciilor publice, fenomen în terenul căruia apare corupția: și cea mare și cea mică. Faptul că acest fenomen nu însoțește cu aceeași pondere sistemul politic modern oriunde s-ar afla el e o dovadă că la originea sa nu se află o

Respect greșeală de concepție, ci modul în care indivizii din societatea noastră perpetuează comportamente apărute în perioada totalitarismului și maniera în care ei își construiesc și își percep propria identitate.

1. Puterea suverană *versus* mica corupție¹

Experiențele politice totalitare ale secolului XX au generat întrebări privitoare la cauzele ce le-au făcut posibile, explicațiile propuse indicând motive de diferite facturi (economică, politică, culturală, psihologică etc.). Pornind de la preocupările lui Foucault privind sursele suveranității, Giorgio Agamben² consideră că îndeosebi în sistemele totalitare se poate vedea cel mai bine modul în care politica ia în stăpânire viața. Este știut faptul că pentru Foucault modernitatea politică însemna preluarea de către suveranitate a vieții ca atare și, astfel, transformarea ei în miză politică. Odată ce individul în calitate de corp viu devine miza strategiilor politice, „apar în istorie atât sporirea posibilităților științelor umane și sociale, cât și simultana posibilitate de a proteja viața și de a-i autoriza holocaustul”³.

Constatând faptul că Foucault nu și-a aplicat modelul explicativ și asupra lagărelor de concentrare și a structurii statelor totalitare, Agamben încearcă să facă acest pas, considerând că acestea ar fi spații ce aparțin prin excelență biopoliticii moderne. El se străduiește să impună un nou concept, acela de *homo sacer*, pe care îl consideră a defini condiția aristotelicului *zoon politikon*. *Homo sacer* este individul a cărui viață este capturată de lege, însă numai ca fiind ceva exclus, fiindcă este scoasă din nuditatea ei și transformată în instrument politic, această mutație fiind, în fond, sursa suveranității. Un asemenea act este interpretat de către Agamben, pe urmele lui Foucault, ca „excludere inclusivă (o *exceptio*) a lui *zoe* în *polis*, ca și cum politica ar fi locul în care viața trebuie să se transforme în viață bună, iar ceea ce trebuie politizat ar fi dintotdeauna viața nudă”⁴. Atâta vreme cât politica va rămâne o politizare a vieții, orice teorie și practică politică va

¹ O variantă mai extinsă a acestui text a fost publicată în revista *Vector* nr. 3/2006, pp. 99-105, și în revista *Timpu* nr. 122/februarie 2009, 16-17, cu titlul *Rezistența prin mica corupție în România comunistă*. Studiul a fost integrat în dosarul „Ce este viața ca atare (subiectificarea)?” al proiectului editorial „Documenta 12 Magazine”, fiind publicat sub titlul „Rezistance through Small Corruption in Communist Romania” în *Documenta 12 Magazine*, nr. 2/2007, Kassel, Germania.

² Giorgio Agamben, *Homo sacer. Puterea suverană și viața nudă*, Editura Ideea Design & Print, Cluj Napoca, 2006.

³ Michel Foucault, *Dits et écrits*, vol. III, Gallimard, Paris, 1994.

⁴ Agamben, *Homo sacer*, p. 8.

Respect pentru oameni și cărți

rămâne în impas iar „savoarea vieții nu va obține cetățenie politică decât prin sânge și prin moarte”¹.

Traversând o lungă perioadă de totalitarism, societatea românească a fost teatrul unui asemenea război între suveranitate și viața nudă. Rememorând anumite situații din acest întunecat episod al istoriei noastre, constatăm justetea ideii lui Agamben că în societățile totalitare viața este problematizată (în sensul propus de către Foucault) poate mai mult decât oriunde.

Viața ca atare a fost supusă în România comunistă unei puternice și metodice agresiuni. Este vorba de: interzicerea avorturilor, programul de alimentație rațională, imposibilitatea procurării mijloacelor necesare igienei corporale și frigul din locuințe. Replica vieții nude nu a întârziat să apară. Însă, ea nu a venit prin intermediul societății civile, cum se întâmplă în democrațiile moderne, ci printr-un fenomen de care societatea românească încearcă azi să scape: mica corupție, pe care o definesc ca încălcare a normelor pentru obținerea de bunuri și servicii mai ușor decât s-ar realiza acest lucru pe cale oficială. De aceea, consider că, în analiza societății românești din perioada comunistă, alături de discutabila rezistență prin cultură față de violența simbolică a ideologiei oficiale trebuie menționată și certa rezistență prin mica corupție față de violența suveranității asupra vieții ca atare, în pofida caracterului ilicit și a proastei reputații a acestui fenomen.

Specificul suveranității este, în opinia lui Agamben², excepția: „Decizia suverană asupra excepției este, în acest sens, structura politico-juridică originară numai de la care pornind ceea ce e inclus în ordine și ceea ce e exclus din ea își dobândesc sensul lor”. Numai suveranitatea este cea care se plasează în zona de indistinție între natură și drept, fiindcă ea instituie un sistem de drept fără a se supune acestuia. „Este suverană sfera în care se poate ucide fără a se comite homicid și fără a celebra un sacrificiu, iar sacră, adică putând fi ucisă, dar insacrificabilă, este viața care a fost capturată în această sferă”³. Aceste două realități, excepția suverană și viața sacră, sunt simetrice, ele constituind esența politicului. Este dificil, dacă nu imposibil, de decis cine pe cine produce, întrucât ele se plasează într-o zonă de indistinție. Abordând problema în mod dialectic, se poate spune că ele se întrețin reciproc. „Dreptul nu are altă viață decât cea pe care reușește să o captureze înăuntrul lui prin intermediul excluderii inclusive a lui *exceptio*”⁴. Iar viața nudă, cea capturată prin această exceptare, se angajează într-un efort de recuperare care, în mod paradoxal, legitimează astfel și chiar potențează suveranitatea: „spațiile, libertățile și drepturile pe care indivizii le câștigă în conflictul cu puterile centrale pregătesc, de fiecare dată, în mod simultan, o

¹ Agamben, *Homo sacer*, p. 14.

² Agamben, *Homo sacer*, p. 22.

³ Agamben, *Homo sacer*, p. 72.

⁴ Agamben, *Homo sacer*, p. 28.

Respect tăcută dar crescândă înscriere a vieții lor în ordinea statală, oferind astfel o bază nouă, și mai de temut, puterii suverane de care ar vrea să se elibereze”¹.

În societățile democratice, lupta vieții nude cu dreptul duce la primatul privatului asupra publicului; în cele totalitare, revendicarea vieții nude devine „criteriul politic decisiv și locul prin excelență al deciziilor suverane”². În totalitarismul românesc, au existat, după cum spuneam, câteva acte explicite în care putem recunoaște sacralizarea vieții: interzicerea avorturilor, programul de alimentație rațională, expunerea populației la frig și mizerie. Cred că, dintre acestea, varianta extremă de luare în stăpânire a vieții a reprezentat-o *Decretul 770* din 1966 privind interzicerea avorturilor, dovadă că statul totalitar era interesat de viața umană încă din stadiul ei intrauterin. Acest act normativ stabilea că avorturile pot fi făcute doar la femeile cu vârsta peste 45 ani și care aveau peste patru copii în întreținere, la cele a căror sarcină le pune în pericol viața sau a căror sarcină rezulta din viol sau incest. Prin acest decret, devenit ulterior lege, Ceaușescu dorea creșterea volumului forței de muncă necesară realizării marilor planuri comuniste și o cale de sporire a propriei puteri – tiranul se voia conducătorul unei țări cu 30 de milioane de locuitori. În urma decretului, s-au născut circa două milioane de copii, etichetați ca „decreței”, și au murit aproximativ zece mii de femei în urma încercărilor de a-și provoca avorturi fără a avea asistență de specialitate. Nașterea copiilor nedoriti era prezentată ca misiune de menținere a ființei naționale: „cei ce se sustrag de la a avea copii sunt dezertori care abandonează legile continuității naționale”, se spunea în decret³.

Viața ca atare a fost absorbită total de politic, iar statutul de femeie a fost dizolvat în cel de mamă, nașterea unui copil devenind „împlinirea destinului de femeie”. Pentru a supraveghea acest proces, în 1971, a fost înființată Comisia Națională de Demografie, iar începând din anii '80 instituțiile medicale aveau obligația de a raporta către autorități numărul „gravidelor depistate”⁴. Imposibilitatea naturală de reproducere a unor persoane a devenit culpă, fapt dovedit de instituirea taxei de celibat. Pentru asigurarea abstractei vieți a comunității, numită „continuitate națională”, au murit cele zece mii de femei concrete, ale căror vieți nu au contat.

În 1950, Organizația Mondială a Sănătății lansa programul de alimentație rațională ce presupunea adoptarea unei alimentații adaptate după muncă, sex și vârstă, exemplu clar de preluare a vieții de către cadrele dreptului, act la care au aderat toate societățile moderne. De aici, a fost simplu

¹ Agamben, *Homo sacer*, p. 100.

² Agamben, *Homo sacer*, p. 101.

³ Cristian Pop Eleches, *The Supply of Birth Control Methods, Education and Fertility: Evidence from Romania*, Columbia University, 2005, http://www.columbia.edu/~cp2124/papers/fertility_latest.pdf, 4.01.2007

⁴ Lavinia Betea, „Victimele decretului antiavort” în *Magazin istoric* nr. 5/2004.

Respect pentru oameni și cărți

pentru regimul totalitar din România să transforme problema kilogramelor în plus în politică de stat astfel încât, în 1982, a lansat controlul asupra alimentației, acuzând largi categorii ale populației că se supraalimentează. A fost instituită imediat Comisia pentru Alimentația Rațională ce avea sarcina să pună în aplicare Programul de Alimentație Științifică. Fiindcă într-un studiu fostul ministru al sănătății de după căderea comunismului, Iulian Mincu¹, atrăgea atenția asupra faptului că în unele regiuni populația consumă mai multe calorii decât este necesar, s-a instituit un program de furnizare a alimentelor pe bază de cartelă, diferențiat de la un județ la altul. Astfel, a început „vânătoarea foametei în Munții Carpați”. Este foarte dificil de precizat câte persoane au fost afectate de acest program, dar, după '89, Ministerul Sănătății a făcut publice cifre impresionante de persoane suferinde de spasmofilie, rahitism și alte boli cauzate de malnutriție. Sănătatea comunității i-a scos pe mulți din sănătate.

Imediat ce s-a pus în aplicare acest program a apărut celebrul fenomen al cozilor la magazinele alimentare și migrația dintr-un județ în altul pentru a exploata diferențele de regim al cartelării. În mod inevitabil, acestea erau modalități de relegitimare a puterii suverane, care era prezentă prin faptul că acei indivizi erau acolo fiindcă voia ea să-i aducă în situația de a-și procura cu efort hrana. Făcând foarte importantă hrana și căldura, puterea îi aducea în starea de natură, de goană după aceste elemente necesare conservării vieții. Așa a problematizat viața puterea comunistă. Traiul de zi cu zi nu era element de peisaj, ci tema dominantă, aproape unica temă. La serviciu, în așteptarea mijloacelor de transport, acasă, în discuții cu vecinii și cu rudele se schimbau ponturi pentru procurarea alimentelor. Fiecare știa pe cineva care procura ouă, obținând în schimb o relație cu cineva care procura carne ș.a.m.d.. A apărut astfel un fenomen specific oricărei prohibiții și paradoxal într-un regim centralizat: *piața neagră într-o societate fără piață*.

Relațiile interumane au fost atunci dominate de goana după hrană, apărând obsesia depozitării, a frigiderului plin, completată de visul de a obține butelie pentru aragaz. Prin această tehnică, teoretizată în cercetările lui Le Bon asupra psihologiei maselor, puterea comunistă și-a conservat statutul de constituantă, violența inițială ce legitimează regimul fiind menținută sub asemenea forme.

O diferență majoră dintre un sistem democratic și unul totalitar este că acesta din urmă vrea să facă simțită sacralitatea vieții în orice moment. Indivizii trebuie să simtă în orice clipă că viața le este expusă, că este tema predilectă a suveranității. Aceasta anunță că vrea să o facă mai bună, mai

¹ Iulian Mincu, *Alimentația rațională a omului sănătos*, Editura Medicală, București, 1978.

dreaptă, să o emancipeze, să o salveze și, prin toate acestea, nu face altceva decât să o politizeze, să o transforme în instrument de dominare.

În afară de cele două acte prezentate, mai pot fi amintite, după cum spuneam, frigul și absența mijloacelor de menținere a igienei corporale. În România anilor '80, de la ferestrele blocurilor se vedeau ieșind hornuri de tablă de la celebrele „godinuri”, cursa după hrană fiind completată de cea pentru procurarea deșeurilor de diferite proveniențe ce puteau fi arse pentru încălzire. Și, în aceeași perioadă, foarte greu de găsit erau săpunul, astfel încât te bucurai de multă recunoștință dacă reușeai să dăruiești cuiva, la ocazii speciale, un asemenea produs rar. La fel de greu se găsea și hârtia igienică, în locul căreia românii utilizau dăunătoarele (și sub acest aspect) publicații „Scânteia” și „Munca de partid”. Suveranitatea nu a putut estima ce se va întâmpla cu simbolurile pe timp de criză.

După cum am mai spus, în România comunistă indivizii au răspuns extinderii excepției suverane printr-o altă excepție: mica corupție, această modalitate de obținere pe căi ilicite a unor bunuri și servicii, prin care participanții fac excepție de la norme. Această excepție a devenit regulă, configurând un spațiu ce s-a sustras politicului și care a avut ca valoare unică viața. La acest joc au participat și cei de la nivelurile inferioare ale aparatului represiv, fiindcă, după o expresie des întâlnită, „fiecare trebuia să trăiască”. Realitatea constituită de „relații”, în înțelesul de contacte cu persoane ce facilitau obținerea unor bunuri sau servicii greu sau imposibil de procurat pe cale oficială, a dublat-o efectiv pe cea politică, venind ca alternativa la aceasta. Termenul de „relație” a devenit conceptul central al acestei noi realități, desemnând capitalul cel mai de preț pentru orice individ ce dorea să își păstreze traiul în limita decenței sau pur și simplu să supraviețuiască. În realitatea relațiilor ce structurau mica corupție s-au întâlnit indivizii doar în vederea vieții ca atare ce își făcea simțită prezența prin foame, frig și frică.

Această realitate și-a creat propriul limbaj cu semnificații nutritive. Tot ceea ce oferea regimul era proiectat în expresii ironice. De exemplu, în magazine se găseau acordeoane (coaste de porc), adidași (copite de porc), nechezol (cafea în amestec cu orz), frații Petreuş (doi pui ce nu depășeau împreună 1 kg și care erau ambalați în aceeași pungă) etc. De aceea, fiecare aștepta să sosească, prin sistemul de relații, codul, formula salvatoare ce lua diferite forme: „se bagă carne”, „dă unt”, „au băgat ouă” etc. Avem carne! Pentru că tot am invocat versuri din poemul lui Labiş, *Moartea căprioarei*, cred că situația vieții ca atare din România comunistă poate fi foarte bine exprimată de următoarele: „Dar legea ni-i deșartă și străină / Când viața-n noi cu greu se mai anină, / Iar datina și mila sunt deșarte, / Când soru-mea-i flămândă, bolnavă și pe moarte”.

Mica corupție este un fenomen care îi pune pe participanți într-o situație excepțională. Chiar dacă în mod formal toți rămăneau în imperiul

Respect pentru oameni și cărți

excepției suverane generalizate, în cazurile amintite, cei din comerțul cu alimente și medicii, pe de o parte, și consumatorii și pacienții, pe de altă parte, se sustrăgeau într-o anumită măsură acesteia. Dacă excepția suverană este posibilitatea de a ucide pe cineva, prezentă în totalitarism prin legea marțială, excepția pe care o constituie mica corupție este posibilitatea de a te sustrage actelor acesteia ce privesc propria ta viață. Norma este suspendată la aceste extreme. S-ar putea spune că diferența esențială între acestea este că excepția suveranului, extinsă la scară socială, este cea care întemeiază excepția supusului, întrucât aceasta se ivește într-un teren gata constituit de dreptul care structurează apariția oricărei alte excepții. Într-adevăr, mica corupție este eludarea unui cadru legal ce urmărește tot timpul pe fiecare în actul încălcării. Dar, urmând dialectica, fără supoziția excepției supusului, cea a suveranului nu își mai are rostul, cadrul legal constituindu-se pe supoziția că individul are tendința să încalce norma. Sacralizarea vieții are greutate datorită supoziției că persoana este angajată mereu în efortul de desacralizare, de exceptare de la includerea exclusivă pe care o produce pentru autolegitimare suveranitatea. Chiar dacă ontologic cele două excepții nu au aceeași demnitate, excepția pe care o constituie mica corupție nu o lasă pe cea a suveranului în odihnă.

Diferența dintre cele două excepții constă în faptul că cea de-a doua există doar în regim de clandestinitate, în timp ce prima este la vedere, fiindcă în asta rezidă însăși exercitarea forței sale. Dar cea de-a doua sabotează forța celei dintâi, lăsând-o pe aceasta doar formală în sens peiorativ, adică goală de conținut. Chiar dacă individul nu se poate sustrage normei la nivel formal, posibilitatea de a eluda puterea originată în excepția suverană o transferă pe aceasta din registrul respectului în cel al derizoriului. O putere ce se vrea totală și își ratează acest proiect ajunge să fie exceptată de la puterea însăși. De aceea, singura șansă a unei puteri de a-și conserva statutul este să nu tindă niciodată la totalitate, fiindcă astfel s-ar compromite, ci să permită, în termenii lui Dahl, poliarchia. Numai așa ea reușește să structureze spațiul social fără ca indivizii să dorească să i se sustragă.

Prevenirea apariției oricărei alte excepții în afară de a sa este însuși actul de guvernare al suveranității în statul totalitar. Iar conștiința că totalitatea îi scapă face ca această guvernare să-și sporească absurditatea și să piardă astfel cât mai mult teren. Tendința puterii suverane de a exclude oricare altă excepție, ce duce la extinderea propriei excepții la scară socială, se soldează cu producerea în clandestinitate a unei alte excepții, tot la scară socială, aceasta fiind mica corupție. La un moment dat, individul vrea ca propria-i viață să fie în exclusivitate grija lui și pentru aceasta este dispus să treacă în acest registru. Faptul că suveranul își rezervă dreptul de a ucide nu exclude prezervarea de către indivizi a dreptului de a nu se lăsa uciși.